

მაქს ვებერი

კროთასტანტული
ეთიკა და
კაკიტალისტური
„სულისკვეთება“

მაქს ვებერი

პროტესტანტული ეთიკა და კაპიტალიზტური „სულისკვეთება“

Max Weber

DIE PROTESTANTISCHE ETHIK UND DER „GEIST“ DES KAPITALISMUS

გერმანულიდან თარგმნა მაია ბადრიძემ

Diese Übersetzung wurde gefördert durch ein Residenzstipendium aus Fördermitteln des Auswärtigen Amtes im Europäischen Übersetzer-Kollegium, Straelen.

GOETHE
INSTITUT

The translation of this work was supported by a grant from the Goethe-Institut.

© გამომცემლობა „დიოგენე“, 2024

ყველა უფლება დაცულია.

ISBN 978-9941-11-873-9

www.diogene.ge

სარჩევი

I პრობლემა.....	7
1. აღმსარებლობა და სოციალური ფენები.....	9
2. კაპიტალიზმის „სულისკვეთება“	23
3. პროფესიის კონცეფცია ლუთერის მიხედვით. კვლევის ამოცანა.....	53
II ასაკობრივი პროტესტანტიზმის პროფესიული ეთიკის იდეა	79
1. საერო ასკეტიზმის რელიგიური საფუძვლები.....	81
2. ასკეტიზმი და კაპიტალიზმი.....	175

სპრობლემა

1. აღმსარებლობა და სოციალური ფენები

მცირეოდენი გადაცდენებისა და გამონაკლისების¹ გარდა, თუ განსხვავებული კონფესიების მქონე რომელიმე ქვეყნის პროფესიულ სტატისტიკას გავეცნობით, ყურადღებას იქცევს მოვლენა, რომელიც ბოლო ხანებში არაერთხელ გამხდარა აქტიური მსჯელობის საგანი როგორც კათოლიკურ პრესასა და ლიტერატურაში², ისე გერმანიაში გამართულ კათოლიკურ შეკრებებზე: მხედველობაში გვაქვს კაპიტალის მფლობელთა, მენარმეებსა და მაღალკვალიფიციურ მუშათა, განსაკუთრებით თანამედროვე საწარმოებში ტექნიკური და კომერციული განათლების მქონე პერსონალს შორის

¹ ყოველთვის თუ არა, უმეტეს შემთხვევაში მაინც ეს იმით აიხსნება, რომ მრეწველობის ამა თუ იმ დარგის მუშათა კლასის კონფენსიურობას, პირველ რიგში, იმ გეოგრაფიული ადგილის კონფენსიურობა განსაზღვრავს, სადაც მუშებს ქირაობენ. ეს გარემოება, ერთი შეხედვით, ცვლის იმ სურათს, რომელსაც კონფენსიების სტატისტიკა გვთავაზობს, მაგ., რაინის პროვინციაში. ამასთან, ციფრები მხოლოდ სპეციალიზაციისა და ცალკეული პროფესიების ჩამონათვალის შემთხვევაში იძენს დამაჯერებლობას.

² შდრ. ბ. შელი, „კათოლიკობა, როგორც პროგრესის პრინციპი“, ვიურცბურგი, 1897. ჰერტლინგი, „კათოლიკობის პრინციპი და მეცნიერება“, ფრაიბურგი, 1899.

პროტესტანტების აშკარა სიჭარბე³. სტატისტიკურმა მონაცემებმა ეს მოვლენა ასახა არა მარტო იქ, სადაც კონფენსიური განსხვავება ეროვნულ და ამდენად, კულტურული განვითარების დონეს ემთხვევა, როგორც ეს გერმანელებითა და პოლონელებით დასახლებულ აღმოსავლეთ გერმანიაში შეიმჩნევა, არამედ ყველგან, სადაც კაპიტალიზმის თავისუფალმა განვითარებამ მოსახლეობის სოციალური გარდაქმნა და პროფესიული ნიშნით დაყოფა შეძლო; ამასთან, რაც უფრო ინტენსიური ხასიათი ჰქონდა ამ პროცესს, მით უფრო ცხადად გამოხატა ეს კონფენსიურმა სტატისტიკამ. ქვეყნის მთელ მოსახლეობასთან შედარებით, კაპიტალის მფლობელთა⁴, ასევე თანამედროვე კომერციული და სავაჭრო სანარმოების ხელმძღვანელთა შორის პროტესტანტთა სიჭარბე⁵, ნაწილობრივ, იმ ისტორიული მიზეზებით უნდა აიხსნას⁶, რომლებიც შორეულ წარსულში იღებს სათავეს, ხოლო კონფენსიური მიკუთვნებულობა ეკონომიკური მოვლენის მიზეზად კი არ უნდა მივიჩნიოთ, არამედ ის, გარკვეულ ზღვრამდე, შედეგად უნდა განვიხილოთ. ბევრ ეკონომიკურ პროცესში მონაწილეობის წინაპირობა, ნაწილობრივ, კაპიტალის ფლო-

³ ჩემმა ერთ-ერთმა მოსწავლემ რამდენიმე წლის წინ საფუძვლიანად დაამუშავა ბადენის კონფესიურობის ჩვენ ხელთ არსებული სტატისტიკური მასალა. შდრ. მარტინ ოფენბახერი, „კონფესია და სოციალური ფენა. კვლევა კათოლიკეებისა და პროტესტანტების ეკონომიკური მდგომარეობის შესახებ ბადენში, ტიუბინგენსა და ლაიფციგში“. ფაქტებსა და ციფრებს, რომლებსაც შემდგომ საილუსტრაციოდ გამოვიყენებთ, ამ ნაშრომიდან მოვიხმობთ.

⁴ 1895 წელს ბადენში, მაგ., 1000 ევანგელისტზე 954 060 მარკის კაპიტალი მოდიოდა, რომელიც დაბევგრას ექვემდებარებოდა, 1000 კათოლიკეზე კი – 589 000 მარკის კაპიტალი. ებრაელები კი ოთხ მილიონზე მეტი მარკის კაპიტალით, ბუნებრივია, სიის სათავეში მოექცნენ (ციფრები მოყვანილია ოფენბახერის მიხედვით).

⁵ იხ. ოფენბახერის ნაშრომი.

⁶ აქაც ბადენის შესახებ მონაცემები იხ. ოფენბახერის ნაშრომის პირველ ორ თავში.

ბაა, ნაწილობრივ, ძვირად ღირებული განათლება, უმეტესად კი, ეს ორივეა, რაც, თავის მხრივ, მემკვიდრეობით მიღებულ სიმდიდრეს ან გარკვეულ მატერიალურ კეთილდღეობას უკავშირდება. მე-16 საუკუნეში პროტესტანტული სარწმუნოება იმპერიის სწორედ ყველაზე მდიდარმა რეგიონებმა, უმეტესად ქალაქებმა, მიიღო, სადაც ბუნებრივმა პირობებმა და სავაჭრო გზებთან სიახლოვემ ეკონომიკის განვითარებას შეუწყო ხელი. ზემოთ დასახელებული ფაქტის შედეგები დღესაც იგრძნობა და ის პროტესტანტებს არსებობისთვის ბრძოლასა და ეკონომიკურ წინსვლაში დიდ დახმარებას უწევს. აქ ბუნებრივად იბადება ისტორიული ხასიათის კითხვა: რამ განაპირობა საეკლესიო რევოლუციისადმი ეკონომიკურად განვითარებული რეგიონების თვალში საცემად გამოკვეთილი წინასწარგანწყობა? პასუხი არც ისე მარტივია, როგორც ეს შეიძლება ერთი შეხედვით მოგვეჩვენოს. ეკონომიკურ ტრადიციებთან კავშირის განწყვეტა აღმოჩნდა ის მომენტი, რომელმაც რელიგიურ ტრადიციებში დაეჭვება და საერთოდ, ტრადიციული ავტორიტეტებისადმი დაუმორჩილებლობის განწყობა დაბადა. ამასთან, ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რასაც დღეს ასე ხშირად ივინყებენ, კერძოდ: რეფორმაცია ყოველდღიურ ცხოვრებაზე ეკლესიისთვის ძალაუფლების ჩამორთმევას კი არ გულისხმობდა, არამედ ძალაუფლების ძველი ფორმის ახლით ჩანაცვლებას – ნაკლებად დამორჩენილი, პრაქტიკულად ასევე ნაკლებად საგრძნობი, ასე ვთქვათ, ფორმალური ძალაუფლების ისეთი ფორმით ჩანაცვლებას, რომელიც ერთნაირად მოიცავდა საზოგადოებრივი და პირადი ცხოვრების ყველა სფეროს და რომლის უკიდურესად მკაცრი რეგლამენტიც მთლიანად განსაზღვრავდა ქვეყნის ყველა წესს. კათოლიკური ეკლესიის ძალაუფლებას – „ერეტიკოსთა დამსჯელი, მაგრამ ცოდვილთა მოწყალე“, რომელსაც ის, დღევანდელისგან განსხვავებით, ბევრად უფრო მკაცრად აღასრულებდა – თანამედროვე ეკონომიკური მოწყობის ბევრი ქვეყანა დღესაც ეგუება; კალვინიზმის ძალაუფლების ის ფორმა, რომლითაც ის მე-16 საუკუნის შენევისა და შოტლანდიაში, მე-16 საუკუნის ბოლოსა და მე-17 საუკუნის და-

საწყისში ჰოლანდიის უმეტეს ნაწილში, მე-17 საუკუნეში ახალ ინგლისსა და გარკვეულ ხანს ინგლისში სარგებლობდა, დღეს პიროვნებაზე საეკლესიო კონტროლის აქამდე არსებულ ყველაზე აუტანელ ფორმად აღიქმება. სწორედ ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში მოღვაწე რეფორმატორები კიცხავდნენ ცხოვრებაზე საეკლესიო-რელიგიური ძალაუფლების არა სიჭარბეს, არამედ ნაკლებობას. როგორ მოხდა, რომ სწორედ ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნები და როგორც მოგვიანებით ვნახავთ, სწორედ ეკონომიკურად დაწინაურებული „ბურჟუაზიული“ კლასები არათუ ეგუებოდნენ პურიტანულ ტირანიას, არამედ მას ისეთი გმირული თავგანწირვით იცავდნენ, როგორც ბურჟუაზიულ კლასებს, როგორც ასეთს, მანამდე იშვიათად, შემდეგ კი აღარასდროს გამოუვლენია? იქნებ ეს „the last of our heroism“-ია, როგორც ამას კარლაილი არცთუ უსაფუძვლოდ უწოდებს?

და რაც მთავარია: შეიძლება, როგორც უკვე ითქვა, თანამედროვე ეკონომიკურ ურთიერთობებში კაპიტალის ფლობასა და წამყვან პოზიციებზე პროტესტანტთა სიჭარბე, ნაწილობრივ, ისტორიულად განპირობებული ქონებრივი უპირატესობის შედეგია, მაგრამ, მეორე მხრივ, არსებობს სხვა გარემოებანიც, რომლებიც მიზეზშედეგობრივი კავშირების, უდავოდ, სხვა ხასიათს ავლენს. აქ მხოლოდ რამდენიმეს დავასახელებთ: პირველ რიგში, ეს ის განსხვავებაა, რომელიც საშუალო განათლების რაგვარობაში შეიმჩნევა და რომლითაც კათოლიკე მშობლები, პროტესტანტებისგან განსხვავებით, თავიანთ შვილებს უზრუნველყოფენ, იქნება ეს ბადენში, ბავარიასა თუ, მაგალითად, უნგრეთში. ის, რომ პროფესიულ სასწავლებლებში კათოლიკე მოსწავლეთა და კურსდამთავრებულთა რიცხვი მთელი მოსახლეობის ძალზე მცირე ნაწილს წარმოადგენს⁷, უმეტესად, ზემოთ ხსენებულ ქონებრივ განსხვა-

⁷ 1895 წელს ბადენის მოსახლეობის 37,0%-ს პროტესტანტები შეადგენდნენ, 61,3%-ს – კათოლიკეები, 1,5 %-ს კი – ებრაელები. 1885-91 წლებში კი მონაფეების კონფესიურობა იმ სასწავლო დაწესებულებ-

ვებას უნდა მივანეროთ. თუმცა იმ სასწავლო დაწესებულებათა (რეალური გიმნაზიების, რეალური სასწავლებლების, უმაღლესი პროფესიული სასწავლებლების) კურსდამთავრებულებს შორის, სადაც ტექნიკურ განათლებას ეუფლებოდნენ და სამრეწველო-კომერციული და, ზოგადად, ბურჟუაზიული შრომითი საქმიანობისთვის ამზადებდნენ პროფესიულ კადრებს, კათოლიკეთა რიცხვი პროტესტანტებს ჩამორჩებოდა⁸ – ისინი ჰუმანიტარულ გიმნაზიებს

ბებში, რომლებშიც სწავლა სავალდებულო არ იყო, თუმცა სახალხო სკოლების კომპეტენციას აღემატებოდა, ასე გამოიყურებოდა:

პროტესტანტები კათოლიკეები ებრაელები

გიმნაზიები	43 %	46 %	9,5 %
რეალური გიმნაზიები	69 %	31 %	9 %
უმაღლესი რეალური სასწავლებლები	52 %	41 %	7 %
რეალური სასწავლებლები	49 %	40 %	11 %
უმაღლესი პროფესიული სასწავლებლები	51 %	37 %	12 %
საშუალო მაჩვენებელი	48 %	42 %	10 %

იგივე მაჩვენებლებია პრუსიაში, ბავარიაში, ვიურტემბერგში, რაიხის მიწებსა და უნგრეთში (ციფრები მოყვანილია ოფენბახერის მიხედვით).

⁸ წინა სქოლიოში მითითებული ციფრები მონიშნავს, რომ საშუალო კათოლიკური სასწავლო დაწესებულებების რიცხვი ერთი მესამედით ჩამორჩებოდა მთელი კათოლიკური მოსახლეობის პროცენტულ მაჩვენებელს. გიმნაზიების რიცხვი მხოლოდ რამდენიმე პროცენტით აღემატებოდა ამ სასწავლო დაწესებულებების (რაოდენობრივ) მაჩვენებელს (არსებითად, ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ გიმნაზიები თეოლოგიურ განათლებას სთავაზობდათ). როგორც სახასიათო მოვლენას, იმ ფაქტს უნდა გავუსვათ ხაზი, რომ უნგრეთში პროტეს-

ანიჭებდნენ უპირატესობას; და ეს ფაქტი ზემოთ დასახელებული მიზეზით კი არ იხსნება, არამედ, პირიქით, კაპიტალისტურ შრომით საქმიანობაში კათოლიკეთა მონაწილეობის დაბალი პროცენტული წილი სწორედ ამ მოვლენით უნდა აიხსნას. კიდევ უფრო თვალში საცემია იმ დაკვირვების შედეგები, რომელიც თანამედროვე მსხვილ მრეწველობაში კვალიფიციურ კათოლიკე მუშათა მონაწილეობის დაბალ პროცენტულ მაჩვენებელს ავლენს. ცნობილი მოვლენა, რომ ფაბრიკა კვალიფიციური მუშახელის რიგებს ახალგაზრდა ხელოსნებით ავსებს, მათ მომზადებას მუშებს ანდობს და შემდეგ მათ თავისთან იტოვებს, უმეტესად არა კათოლიკე, არამედ პროტესტანტ შეგირდებში შეიმჩნევა. კათოლიკე შეგირდები განსხვავებულ ტენდენციას ავლენენ: ისინი ძირითადად თავ-თავიანთ სახელოსნოებში რჩებიან, შეგირდობიდან ოსტატობამდე აღწევენ, პროტესტანტები კი ფაბრიკებში მიდიან, რათა იქ კვალიფიციურ მუშათა და მომსახურეთა რიგები შეავსონ⁹. უდავოა, რომ ასეთ შემთხვევებში მიზეზშედეგობრივი კავშირები, კერძოდ, ფსიქიკური თავისებურება, რომელსაც მშობლიური ქვეყნის ან მშობლების რელიგიური გარემო აყალიბებს, პროფესიულ არჩევანს განსაზღვრავს და მის შემდგომ განვითარებას აძლევს მიმართულებას.

თანამედროვე გერმანიის კომერციულ-სამრეწველო სფეროში კათოლიკეთა მონაწილეობის დაბალი პროცენტული მაჩვენებელი გასაკვირია, რადგან ეს ფაქტი აქამდე არსებული გამოცდილების საპირისპირო ტენდენციას ავლენს, კერძოდ: ეროვნული და რელიგიური უმცირესობები, ანუ „გაბატონებულ“ კლასს „დაქვემდებარებული“ ჯგუფები, რომლებიც პოლიტიკურად გავლენიანი პოზიციებიდან ნებაყოფლობით ან იძულებით გამოირიცხებიან, ჩვეულებრივ, კომერციულ საქმიანობას ჰკიდებენ ხელს და რად-

ტანტების პროცენტული შემადგენლობა საშუალო სკოლებში კიდევ უფრო მკვეთრადაა გამოხატული (Offenbacher a. a. O. S. 19 Anm. a. E.).

⁹ ცხრილები და არგუმენტაციები იხ. ოფენბახერის ნაშრომის ბოლო ნაწილში.

გან სახელმწიფო სამსახურში ადგილს ვერ პოულობენ, ამ ჯგუფების ყველაზე უნარიანი წევრები პატივმოყვარეობას ამ გზით იკმაყოფილებენ. სწორედ ამიტომ დაადგინენ ეკონომიკური პროგრესის გზას პოლონელები რუსეთსა და პრუსიაში, გალიციისგან განსხვავებით; ასე იყო ლუი XIV-ის ეპოქაში შუგენოტების, ინგლისში ნონკონფორმისტებისა და კვაკერების და – last not least – ორი ათასწლეულის განმავლობაში ებრაელების შემთხვევაში. გერმანიაში მცხოვრებ კათოლიკეებზე ამ ფაქტორს გავლენა არ მოუხდენია, ან ეს გავლენა თვალში საცემი არ არის; *ეკონომიკური* ინტერესები მათ არც მაშინ გამოუვლენიათ, როცა ინგლისსა და პოლანდიაში დევნიდნენ ან მათ არსებობას ითმენდნენ. ასე რომ, კათოლიკეებისა და პროტესტანტების განსხვავებული ქცევის მიზეზი მათ შინაგან თავისებურებაში უნდა ვეძებოთ და არა გარე ფაქტორებში – ამ კონფესიათა ისტორიულ-პოლიტიკურ ვითარებაში¹⁰.

ჩვენ უნდა გამოვიკვლიოთ, ამ კონფესიათა თავისებურების რომელი ელემენტები მოქმედებდა და ნაწილობრივ დღესაც მოქმედებს იმ მიმართულებაზე, რომელზეც ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი. ზედაპირული დაკვირვებისა და გარკვეული შთაბეჭდილებების საფუძველზე ეს კონტრასტულობა შეიძლება ასე ჩამოვაცალიოთ: კათოლიკობისთვის დამახასიათებელმა „*ამა სოფლისგან განდგომამ*“, მისი უზენაესი იდეალების ასკეტურმა ნიშნებმა ამ კონფესიის მიმდევრებს მატერიალური კეთილდღეობისადმი სრული გულგრილობა

¹⁰ ცხადია, ეს არ გამოორიცხავს იმ ფაქტს, რომ ამ უკანასკნელს მნიშვნელოვანი შედეგები მოჰყვა და არც იმ ფაქტს ეწინააღმდეგება – რაზეც მოგვიანებით ვიმსჯელებთ – რომ ამ მოვლენამ პატარა ჰომოგენურ ჯგუფებად წარმოდგენილი პროტესტანტული სექტების ხასიათი განსაზღვრა, რომელმაც, თავის მხრივ, მათ ეკონომიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობაზე მოახდინა გავლენა, როგორც ეს, მაგ., უენეის გარეთ და ახალ ინგლისში მცხოვრები *მკაცრი* კალვინისტების შემთხვევაში იყო და კაცმა რომ თქვას, იქაც, სადაც მათ პოლიტიკური სადავეები ეპყრათ ხელთ.

ჩამოუყალიბა. ორივე აღმსარებლობის შეფასებას, ფაქტობრივად, დღესაც ეს პოპულარული სქემა უდევს საფუძვლად. ამ მოსაზრებას პროტესტანტები კათოლიკური ცხოვრების წესის (ნამდვილი ან მოჩვენებითი) ასკეტური იდეალების გასაკრიტიკებლად იყენებენ, კათოლიკეები კი პროტესტანტებს „მატერიალიზმში“ სდებენ ბრალს, რომელიც პროტესტანტების მხრიდან ცხოვრების ყველა სფეროს სეკულარიზაციას მოჰყვა. ერთმა თანამედროვე მწერალმა ამ ორივე კონფესიის შრომით საქმიანობასთან დამოკიდებულებებს შორის კონტრასტი შემდეგნაირად აღწერა: „კათოლიკე... უფრო მშვიდია; ის არ ესწრაფვის კეთილდღეობას. საფრთხით სავსე მშფოთვარე ცხოვრებას, რომელიც პატივისა და სიმდიდრისკენ გაუხსნიდა გზას, ის თუნდაც დაბალშემოსავლიან, მაგრამ სტაბილურ ცხოვრებას ამჯობინებს. როგორც ხალხური სიბრძნე ამბობს: ან კარგად ჭამ, ან მშვიდად გძინავს. ჩვენს შემთხვევაში პროტესტანტს კარგად ჭამა უყვარს, კათოლიკეს კი – მშვიდი ძილი“¹¹. „კარგად ჭამის სურვილი“ დღესაც სრულად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც პროტესტანტების ეკლესიისადმი ინდიფერენტულად განწყობის საფუძველია *გერმანიაში*. თუმცა ეს მარტო წინათ არ ყოფილა ასე. ვიცით, რომ ინგლისელი, ჰოლანდიელი და ამერიკელი პურიტანებისთვის სწორედ საპირისპირო რამ, ანუ „ცხოვრებით ტკობაზე“ უარის თქმა, იყო დამახასიათებელი; მოგვიანებით ვნახავთ, რომ ეს ჩვენი კვლევისთვის საინტერესო ხასიათის მთავარ ნიშნადაც კი ჩამოყალიბდა. ფრანგულმა პროტესტანტიზმმა ხასიათის ის თვისება, რომელიც კალვინისტურმა ეკლესიამ „ჯვრით“ რელიგიური ბრძოლების დროს შეიძინა, დიდწილად, დღემდე შემოინახა. მიუხედავად ამისა – ან შესაძლოა, ამის გამოც – ის საფრანგეთში სამრეწველო და კაპიტალისტური განვითარების საფუძვლად იქცა და ასეთადაც დარჩა იმდენად, რამდენადაც ამის საშუალებას რეპრესიები იძლეოდა. თუ ამ სერიოზულობას და რელიგიური ინტერესებისადმი ყველა ცხოვრებისეული საკითხის დაქვემდებარებას „ამა სოფლისგან განდგომას“ დავარ-

¹¹ იხ. ოფენბახერი.

ქმევთ, მაშინ ფრანგი კალვინისტები ისევე განდგომილნი იყვნენ და არიან ამა სოფლისგან, როგორც, მაგალითად, ჩრდილოეთგერმანელი კათოლიკეები, რომლებსთვისაც კათოლიკობა ისეთი მნიშვნელოვანია, როგორც არც ერთი სხვა ხალხისთვის ამ ქვეყანაზე. გაბატონებული რელიგიისგან ერთიც განსხვავდება და მეორეც: როგორც „სიცოცხლის სიხარულით“ გამორჩეული დაბალი სოციალური ფენებისა და რელიგიისადმი აგრესიულად განწყობილი მაღალი ფენების ფრანგი კათოლიკეებისგან, ისე მაღალი ფენის უმეტესად რელიგიურად ინდიფერენტული გერმანელი პროტესტანტებისგან¹², ან პროტესტანტთა იმ ჯგუფებისგან, რომელთა რელიგიური ინტერესებიც საერო შრომითმა საქმიანობამ შთანთქა. არც ერთი სხვა პარალელი ისე მკაფიოდ არ წარმოაჩენს იმას, რომ კათოლიკობის (თითქოსდა) „ამა სოფლისგან განდგომა“ და (თითქოსდა) პროტესტანტიზმის მატერიალისტური „ცხოვრებით ტკობა“ თუ ამ ტიპის სხვა დანარჩენი ბუნდოვანი წარმოდგენები ჩვენი კვლევისთვის სრულიად ინტერესმოკლებულია, რადგან, ზოგად სურათს თუ შევხვდავთ, ის არც დღეს შეესაბამება სიმართლეს და მით უმეტეს არც წინა ეპოქების სინამდვილეს პასუხობს. თუ მაინც გამოვიყენებთ ამ ცნებებს, მაშინ ის გარემოებანიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომლებიც გვაფიქრებინებს: ხომ არ არსებობს, ერთი მხრივ, „ამა სოფლისგან განდგომა“, „ასკეტიზმსა“ და ღვთისმოშიშობას, მეორე მხრივ კი, კაპიტალისტურ შრომით საქმიანობას შორის შინაგანი მონათესავე კავშირები.

თუ ამაზე მსჯელობას გარეგნული მომენტებით დავინწყებთ, თვალში მოგვხვდება ის ფაქტი, რომ ღრმად მორწმუნე ქრისტიანთა დიდი რაოდენობა სწორედ ვაჭართა წრეებიდან წარმოდგება. განსაკუთრებით სწორედ მათ უნდა უმადლოდეს პიეტიზმიც თავის ყვე-

¹² გერმანიასა და საგრანგეთში კონფესიათა თავისებურებასა და ელზასის ნაციონალობების ბრძოლაში კულტურულ ელემენტებთან მათ გადაკვეთაზე ძალზე გონებახვილური შენიშვნები იხილეთ ვ. ვიტიხის შესანიშნავ ნაშრომში: *გერმანული და ფრანგული კულტურა ელზასში*.

ლაზე სერიოზულ აღმსარებლებს. ეს შეიძლება ვაჭრის პროფესიასთან შინაგანად შეუთავსებელ ადამიანებზე „მამონიზმის“ ერთგვარ საპირისპირო ზემოქმედებადაც მივიჩნიოთ; ალბათ, ასე სუბიექტურად აღიქვამდა ფრანცისკ ასიზელი და ბევრი სხვა პიეტისტიც „მოქცევის“ პროცესს. რაც შეეხება ისეთ ფართოდ გავრცელებულ მოვლენას, რომელსაც სასულიერო წარმომავლობის მსხვილი კაპიტალისტი მენარმეები (სესილ როუდსის ჩათვლით) წარმოადგენენ, ესეც ახალგაზრდობის დროინდელ ასკეტურ აღზრდაზე რეაქციად უნდა მივიჩნიოთ. ანალოგიური არგუმენტაცია სრულიად გამოუსადეგარია იმ ცალკეული ადამიანებისა და ჯგუფების შემთხვევაში, რომლებშიც კაპიტალისტური საქმიანი ურთიერთობების ვირტუოზული უნარი ღრმა რწმენას ერწყმის; ეს შემთხვევები ცალკეული ფაქტები კი არ არის, არამედ ისტორიულად მნიშვნელოვანი პროტესტანტული ეკლესიებისა და სექტების დამახასიათებელი ნიშანია. მსგავსი კომბინაცია განსაკუთრებით აშკარაა კალვინიზმში, სადაც კი არ უნდა წარმოშობილიყო ის. რამდენადაც ნაკლებად უკავშირდებოდა ეს თვისება რეფორმაციის გავრცელების ეპოქაში ნებისმიერი ქვეყნის რომელიმე კონკრეტულ კლასს, იმდენად დამახასიათებელ და გარკვეული თვალსაზრისით, „ტიპურ“ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ ის, რომ, მაგალითად, ფრანგულ ჰუგენოტურ ეკლესიებში პროზელიტთა შორის ბერები და მენარმეები (ვაჭრები, ხელოსნები) ჭარბობდნენ და ეს ჰუგენოტების დევნის პერიოდშიც არ შეცვლილა¹³. ჯერ კიდევ ესპანელები ხვდებოდნენ,

¹³ იხ. Dupin de St. André, L'ancienne église réformée de Tours. Les membres de l'église. აქაც სამონასტრო და საერთოდ, საეკლესიო კონტროლისგან გათავისუფლებისკენ სწრაფვა – ამ მოსაზრებას იზიარებენ კათოლიკე მკვლევარები – მამოძრავებელ მოტივად უნდა მივიჩნიოთ. მაგრამ ეს აზრი არა მარტო კრიტიკულად განწყობილ თანამედროვეთა შეფასებებს ეწინააღმდეგება (მათ შორის რაბლეს იყო), არამედ ჰუგენოტების სინოდის პირველ სხდომაზე, კალვინის სრულიად არაორაზროვანი პოზიციის მიუხედავად, თავი იჩინა შემ-

რომ „ერესი“ (ჰოლანდიური კალვინიზმი) „ვაჭრობის სულისკვეთე-
ბას უწყობს ხელს“, ხოლო გოტჰაინი¹⁴ კალვინისტურ დიასპორას
სრულიად სამართლიანად უწოდებდა „კაპიტალისტური ეკონომი-
კის სანერგეს“¹⁵. ზემოთ აღწერილი მოვლენის მთავარ მიზეზად,
შეგვეძლო, ფრანგული და ჰოლანდიური ეკონომიკური კულტურის
უპირატესობა დაგვესახელებინა, რომელთანაც ეს დიასპორა იყო
დაკავშირებული ან ის უდიდესი გავლენა, რომელიც ცხოვრების
ტრადიციული პირობებისგან მოწყვეტამ და განდევნამ მოახდინა¹⁶.

დეგ პრობლემასთან დაკავშირებულმა დაეჭვებამ: შეეძლო თუ არა
ბანკირს, გამხდარიყო ეკლესიის წინამძღვარი და თემის წევრების
დაინტერესების შემთხვევაში სინოდის სხდომებზე სშირად იმაზეც
მსჯელობდნენ, დასაშვები იყო თუ არა პროცენტების გამორთმე-
ვა, რაც დაინტერესებული წრეების აქტიურ ჩართულობასა და იმ
სურვილზე მეტყველებდა, რომ „*usuraria pravitas*“ (მევახშეობა) აღსა-
რების კოტროლის გარეშე გადამწყვეტი ფაქტორი ვერ გახდებოდა.

¹⁴ W. G. Des Schwarzwalds.

¹⁵ იხ. ზომბარტის მოკლე შენიშვნები, „თანამედროვე კაპიტალიზმი“.

¹⁶ უდავო ფაქტად უნდა მივიჩნიოთ, რომ ქვეყნის გამოცვლა შრომის
ნაყოფიერების ამაღლების უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა – პო-
ლონელი ახალგაზრდა ქალი, რომელსაც სამშობლოში ტრადიციულ
სიზანტეს უკეთესი შემოსავლის ვერავითარი შანსი დააძლევინებ-
და, უცხოეთში სრულიად გარდაიქმნება და შეუზღუდავი ექსპლუა-
ტაციის ობიექტი ხდება. იტალიელი დღიური მუშის შემთხვევაშიც
იმავე მოვლენას ვაკვირდებით. მიზეზად უფრო მაღალ „კუთხურულ
გარემოში“ მოხვედრის აღმზრდელობითი გავლენა არ უნდა მივიჩ-
ნიოთ, თუმცა, ბუნებრივია, ესეც გარკვეულ როლს თამაშობს; იგი-
ვე კანონზომიერება შენარჩუნებულია იმ შემთხვევაშიც, როცა მუ-
შა იმავე საქმეს ასრულებს, რომელსაც სამშობლოში, ცხოვრების
პირობები კი იმდენად დაბალია, რომ სამშობლოში ეს აუტანელი
იქნებოდა; სხვა გარემოში მუშაობის ფაქტი იწვევს ტრადიციონა-
ლიზმის რღვევას და „აღმზრდელობით“ ფუნქციას ასრულებს. სხვა
ფაქტებიც რომ არ დავასახელოთ, იმის გახსენებაც საკმარისია, თუ
როგორც ზემოქმედებს ეს ფაქტორი ამერიკული ეკონომიკის განვი-

ასე იყო მე-17 საუკუნის საფრანგეთშიც, როგორც ამას კოლბერის ბრძოლები მოწმობს. სხვა ქვეყნებზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, პროტესტანტი ფაბრიკანტების იმპორტს ავსტრიაც კი ეწეოდა. კიდევ უფრო თვალში საცემია (მათი გახსენებაც კი საკმარისი იქნებოდა) იმ სხვადასხვა სექტის რელიგიურ წესებს დაქვემდებარებულ ცხოვრებასა და კომერციული უნარების განვითარებას შორის კავშირი, რომელთა „ამა სოფლისგან განდგომა“ და სიმდიდრე საარაკოდ იქცა: ეს განსაკუთრებით კვაკერებსა და მენონიტებს ეხებათ. როლი, რომელსაც კვაკერები ინგლისსა და ჩრდილოეთ ამერიკაში ასრულებდნენ, ჰოლანდიასა და გერმანიაში მენონიტებს ერგოთ. ის, რომ აღმოსავლეთ პრუსიაში თვით ფრიდრიხ ვილჰელმ I მენონიტებს, მიუხედავად მათ მიერ სამხედრო სამსახურის აბსოლუტური უარყოფისა, მრეწველობის მთავარ საყრდენად მიიჩნევდა, მრავალთაგან ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითია (ცხადია, ამ მეფის ხასიათის გათვალისწინებით). ისიც ცნობილია, რომ ამ ორი თვისების – ღრმად მორწმუნეობისა და პრაქტიკული წარმატებული საქმიანობის – კომბინაცია პიეტისტების მახასიათებელია¹⁷, მაგალითის-

თარებაზე. ძველ ეპოქაში იგივე მნიშვნელობა ჰქონდა ებრაელების ბაბილონში გადასახლებას. ახალი ინგლისის პურიტანული კოლონიების ეკონომიკური სპეციფიკის განსხვავება კათოლიკური მერილენდისგან, სამხრეთის ეკლესიის მართვის ეპისკოპოსური სისტემისა და ინტერკონფესიური როდ-აილენდისგან იმაზე მეტყველებს, რომ კალვინისტებისთვის რელიგიური თავისებურების გავლენა, უდავოდ, ისე მოქმედებდა, როგორც დამოუკიდებელი ფაქტორი.

¹⁷ ცხადია, ეს არ გამოირიცხავს იმას, რომ პიეტიზმი, ისევე როგორც სხვა რელიგიური მიმდინარეობები, ეკონომიკის განვითარების კაპიტალისტურ „პროგრესს“ – მაგ., ფაბრიკულ სისტემაზე გადასვლას – პატრიარქალური მოსაზრებებით, არ ეწინააღმდეგებოდნენ. ჩვენ მკვეთრად უნდა გავმიჯნოთ ერთმანეთისგან – შემდგომ ამას ხშირად შევეხებით – იდეალი, რომელსაც ესა თუ ის რელიგიური მიმდინარეობა ესწრაფოდა და გავლენა, რომელსაც ის თავისი მიმდევრების ცხოვრების წესზე ახდენდა.